

PORTRE

BİR PORTRE: "VICENTE NAVARRO"YA SAYGI YA DA SINIF-SAĞLIK İLİŞKİSİ SÜRECİNE ÖZET BİR BAKIŞ

Ata SOYER*

Her meslek grubunun, her ilgi alanının bir "idol"ü olur. Sağlık politikaları ile ilgilenenlerin, özellikle de bu ilgiyi sınıfsal kaygılarla sürdürmek isteyenlerin "baktığı" bir idoldür, bir insandır, Navarro. ABD'ye göçmek zorunda kalmış, Katalan ve İspanyol bir anti-faşist bilim adamıdır, Navarro. Kendi ifadesi ile, "... özgürlük, demokrasi, dayanışma ve sosyal adalet için, bir gün sınıf ayrımı yapılmayan bir toplum [tasarımını] başarmak için savaş" vermiş olan Navarro, bu savaş sırasında ailesinden ve yakın arkadaşlarından bazılarını kaybeder. Bu mücadele yıllarının, yaşamının sonraki dönemini etkileyen en önemli etmeni olduğunu belirten Navarro, tüm yaşamı boyunca, tüm insanların ulaşabilecekleri en iyi sağlık düzeyi ve yaşam kalitesine ulaşmaları için çaba vermiştir.

İspanya İç Savaşı sonrası gelişmeler nedeni ile, 1962 yılında İspanya'yı terk etmek zorunda kalan Navarro, önce İsveç'e, sonra İngiltere'ye gider. Burada karşılaştığı Norveç'li Karl Evang ile Edinburg Üniversitesi'nden Prof. John Brotherson'un en çok etkilendiği insanlardan olduklarını ifade eden Navarro, bu kişilerin 1948 yılında, Dünya Sağlık Örgütü'nün ünlü sağlık tanımını yazan kişiler olduğunu belirterek, bunu çok önemseydiğini vurguluyor. Bilindiği gibi, bu tanım, tıbbın geleneksel anlayışını önemli ölçüde kırmıştı. Navarro, bu tanımın oluşmasında, savaş sonrası oluşan anti-faşist ortamın yükselttiği beklentilerin etkisinin, savaş boyunca halk sınıflarının gelecek umudunu diri tutan büyük fedakarlıklarının etkisinin altını çizerek, faşistlerin yenilgisini ilan eden anlaşmanın üç temel güce bağlı olduğunu söylüyor: Doğu Avrupa'da Sovyetler Birliği, Batı Avrupa'da sosyal demokrat hükümetler, ABD'de "New Deal"çiler. Bu ortam, çalışan sınıflar yararına gelişmelerin dinamiği olurken, insanların çoğunluğunun sağlığı ve yaşam kalitesini yükseltici sonuçlar da yarattı. Navarro, bu süreçte, Avrupa'daki toplumsal dönüşümde, Marksizmin teorik gücünün etkili olduğu saptamasını yapıyor.

Böylece, 1948-1965 arasında halkın refahının artışı gösterdiği ABD'ye 1965 yılında göçüyor, Navarro. Johns Hopkins Üniversitesi'nde, Prof. Kerr White'in daveti üzerine, aynı yıl işe başlıyor.

İşte 1965-97 yılları arasındaki yaşamını, sınıf-sağlık ilişkilerine vakfetmiş bir bilim insanı Navarro, bizlerin arasında, 1970'li yılların ortalarından itibaren Hacettepe Kütüphanesi'ne ulaşmaya başlayan dergisi, "International Journal of Health Services" dergisi aracılığı ile tanındı. Navarro'yu ve onun dergisini bilmek ve izlemek, biz "yeniler" için, çok önemli bir ölçüttü. Necati Dedeoğlu'nun onun "Emperyalizm, Sağlık ve Tıp" kitabını okuduğunu, hatta onunla yazıştığını öğrenmek, Nevzat Eren'in tıp eğitimi ve özellikle beyin göçü ile ilgili çalışmalarında, onun dergisindeki makaleleri kullandığını görmek, Gazanfer Aksakoğlu'nun asistanlık sürecindeki ilk makale sunumlarından birinin Navarro'nun ünlü "Sağlığın Az gelişmişliği mi, Az gelişmişliğin Sağlığı mı" olduğunu bilmek, bizler için önemliydi. Navarro ve dergisi ile tanışmak ve ilk makaleleri okuyabilmek, 1970'li yılların sonuna denk düşmek ile birlikte, "haşır-neşir" oluşumuz, 1980 sonrasında. Makaleleri, "keşke ben yazsaydım" duygusunu uyandıran Navarro'nun ilk baştan sona okuduğum ve kısaltarak çevirdiğim makalesi, 1978 yılında yayınladığı, "ABD'de İnsan Haklarının Ekonomik ve Politik Belirleyicileri" oldu. Bir yandan da, İngilizce'yi doğru dürüst öğrenmemi teşvik eden de, bu makaleler oldu. Kendi adıma, yine çok etkilendiğim ve derleme şeklinde kullandığım "Has Socialism Failed? An Analysis of Health Indicators Under Socialism" (1992), "Work, Ideology and Health" (B. Piyal ile birlikte), "A critique of the ideological and political positions of the Willy Brandt Report and WHO Alma Ata Declaration" (1984) makaleleri anımsatmak istiyorum. Bu arada, 1992'de Johns Hopkins Üniversitesi'nde kendisini ziyaret etme fırsatı bulmam, belki de yaşamımın en önemli anıları arasında yer aldı. Toplum ve Hekim dergisi de, gerek ilk çıktığı dönemlerde, gerekse son döne-

* Dr., Dokuz Eylül Üniv. Tıp Fak. Halk Sağlığı AD, Öğretim Üyesi

minde, Navarro ve dergisindeki makalelere yer vererek, bu konudaki tercihini belli etmiştir.

Türkiye'deki önemine kısaca değinmeye çalışılan Navarro, 1965'de ABD'ye vardığında, tıbbın analizindeki temel teorik sesin Odil Anderson'un, ABD'de, "orta sınıf doğal kaynakları kullanan, ekonomiyi geliştiren, böylece sanat, eğitim ve sağlık hizmetleri...için savaşıma konusunda sosyal girişimci, teknik ve yönetici yeteneklerin kaynağıydı ve halen de kaynağıdır" saptamasının egemen olduğunu belirtiyor. Böyle bir ortamda, "çalışan sınıf" gibi terimlerin bilimsel olarak ciddi bulunmadığını ifade eden Navarro, hatta bir bilimsel derginin editörünün kendisine, bu konuda, "çalışan sınıf gibi 'kibar olmayan' ve 'ideolojik' ifadeleri kullanmaması" yolunda öneride bulunduğunu belirtiyor. Sınıf yerine önerilen, "çıkar grupları" terimiydi. Tıptaki durum ise, o dönemin en temel entelektüel referansı olan Freidson'a dayanarak, "professional dominance" ile açıklanıyordu. Bu arada, ABD'de Mc Carthyizm'in, tüm alanlarda olduğu gibi, sağlık ve tıp alanında, açıklığın en büyük düşmanı olduğunu deneyimleri ve yeni arkadaşları sayesinde öğrenen Navarro, "...entelektüel faşizm olan Mc Carthyizm anlayışının... İspanya'da yaşamış olduğum faşizmden çok daha kötü olabilecek zararlı tahrip edici" olabileceğini görür. Ancak, bunca baskının, karşıtını doğurduğunu ifade eden Navarro, Vietnam Savaşı ile işçi hareketlerinin nasıl etkili olduğunu da yaşar.

Navarro, bir otobiyografi şeklinde kaleme aldığı, 1997 yılı sonunda Amerikan Halk Sağlığı Birliği toplantısında yapmış olduğu konuşma (Sınıf, sağlık ve yaşam kalitesi konusunda çalışmaların tarihsel bir değerlendirmesi), bir yanı ile de, ABD'deki sınıf-sağlık araştırmalarının tarihsel bir özeti şeklindedir. Burada, Navarro'ya ilişkin bilgileri paylaşırken, diğer yandan sınıf-sağlık tartışmaları süreci de özetlenecektir. Çünkü, Navarro'nun yaşamı, ABD'de ve ABD dışında sınıf-sağlık tartışmaları sürecinin önemli bir parçasıdır.

Sınıf-sağlık tartışmalarında, bir dergiye özel bir yer veriyor, Navarro; editörü olduğu ve 29 yıldır yayınlanan "International Journal of Health Services" (IJHS). Bu derginin çıkarılmasında, kendisini motive ettiğini söylediği üç bilim adamı var: Prof. Karl Evang, John Brotherson ve Prof. Kerr White. ABD'nin akademik yaşamına egemen olan ve "eleştirel" görüşlere yer vermeyen, hatta baskı yapan bir ortamda, bu eleştirel görüşlerin tartışıldığı bir "forum" oluşturulması gereğinin IJHS'i doğurduğunu ifade eden Navarro, dergideki temel ilkenin, "bilimsel bir dergide gerekli ciddiyeti sunmaları kaydı" olduğunu belirtiyor. Sağlık ile sosyal politika, ekonomi-politik, sosyoloji, tarih, felsefe, etik, hukuk vb arasındaki ilişkiler üzerine yapılmış araştırmaları yayınlamakla yayın yaşamına başlayan IJHS, bugün belki de, ABD dışında daha fazla tanınmaktadır.

Tüm entelektüel çalışmaların bireysel çabalarla değil, kolektif çabalarla oluşacağı yaklaşımına sahip olduğunu söyleyen Navarro, IJHS'in yanı sıra, sınıf-sağlık-yaşam kalitesi konusunda, teorik, kavramsal ve yöntemsel tartışmalar yapan, düzenli olarak üç haftada bir toplanan

"Doğu Sahili= East Coast" Tarışma Grubu'nun önemini vurguluyor. Bu grupta, zaman zaman kitap ve makalelerini zevkle okuduğumuz Howard Berliner, Rot Burlage, Barbara Burnay, John Crawford, Robert ve Sally Gutmaher, Jane Halpen, Kim Hoppersander, Joan ve Grace Ziheim gibi insanlar bulunuyor. Daha sonra, özellikle Batı'dan Howard Waitzkin, Thomas Bodenheimer, Richard Brown gibilerin katkıları ile genişliyor. Sağlık alanındaki sömürü güçlerini ve onların etkilerini teorik olarak tartışan grup, daha sonra adını "Health Marxist Organization" olarak değiştiriyor. Kötü bir benzerlik; ABD'deki HMO ile, yani Health Maintenance Organization ile...

Oldukça üretken bir ekip olmasına karşın, "akademik medya"nın, bu üretimi bilmezden/görmezden geldiğini söyleyen Navarro, Amerikan Sosyoloji Birliği'nin ve Uluslararası Sosyoloji Birliği'nin, grubun varlığını kabul etmediğini, yine tıp-sosyal bilim alanının önemli dergilerinden biri olan "Social Science and Medicine"nin editörünün kendisine yönelik, hakaret dolu bir makale yayınladığını (bu makalede Navarro'nun "Marxizmini" bir hastalık olarak nitelendiriyor ve insan özgürlüğünün bu hastalığın yok edilmesini gerektirdiğini ekliyor), üyelerinin akademik kurumlarda zor durumlarda kaldığını belirtiyor.

"Sınıf-sağlık" araştırmalarının incelenmesini 1965-85 ve sonrası olarak iki döneme ayıran Navarro, ilk dönemdeki analizlerinde dört ana alan olduğunu vurguluyor: "1. ABD'deki ve tıp ortamı (house)'ndaki sınıf ilişkilerinin analizi, 2. Sağlık ve tıptaki bilim-ideoloji arasındaki ilişki, 3. Materyalist epidemiyoloji, 4. Emperyalizm ve sağlık". İlk alana ilişkin analizde ana tartışma konusu, "hekimlerin proleterleşmesi" üzerine yoğunlaşıyor. Yaklaşık 30 yıl önceden, HMO, finans kapital' in tıbbi kurumlara saldıracağı, hekimler dahil tüm sağlık çalışanlarının özerkliğini yitireceği tespitini yap(abil)iyor. Tıbbın "corporatization" u olarak ifade edilen yapılanmayı çok önceden öngörebildiklerini ifade eden Navarro, "sigorta şirketlerinin başını çektiği, hekimlerin kâr amaçlı bir "makine"nin önemsiz "ajan"ları olduğu bir süpermarket tıbbı" tanımlamasının, bugünün gerçekliğini en iyi yansıttığını düşünüyor. Bu öngörü başarısını, Navarro, analizinin odağına "sınıf ilişkilerini" koymakla açıklıyor.

Aynı dönemde, ikinci tartışma, sağlık ve tıpta "bilim ve ideoloji" arasındaki ilişki üzerine oluyor. Bilimsel tıp bilgisi, tıbbi kurumlar ve tıbbi pratik üzerinde, sınıf egemenliğinin nasıl oluştuğu, söz konusu analizin odak noktası. Navarro ve arkadaşları, bu ilişkiyi anlamaya çok önem veriyorlar. Çünkü, o dönem tıbbi bilgi, kurumlar ve pratiği "sınıfsız" gören, sınıflardan "ari" gören bir görüş, egemendi. Bu görüşe katılmayan Navarro ve arkadaşları, bu bağlamda İngiltere'deki "ulusal sağlık servisi" ile devlet ilişkisini inceliyorlar. Ayrıca, sosyalizm-sağlık ilişkilerine de, Sovyetler Birliği çerçevesinde eleştirel bir yaklaşım sergiliyorlar. Bu çabalarını, sınıfsız bir toplumda sağlığın alacağı biçimin de bir arayışı olarak nitelendiren Navarro, özellikle sosyalizm-tıp ilişkilerine yönelik eleştirileri nedeni ile, oldukça fazla tepki aldıklarını ifade ediyor.

Navarro ve arkadaşlarının 1965-85 yılları arasında odaklandıkları bir diğer alan, epidemiyoloji alanıydı. "Sosyal epidemiyoloji" yerine, "materyalist epidemiyoloji" kavramını öneren Navarro, "Toplum, kendi aralarında rasgele ilişkilendirilmiş, önemsiz bir değişkenler seti değildir." diyerek, bu ilişkiler arasında sosyal bir hiyerarşi olduğunu, bu hiyerarşide ise sınıf ilişkilerinin en önemli olduğunu ileri sürüyor ve ekliyor: "Biz bu ilişkileri 'materyalist' olarak isimlendiririz, çünkü bunlar toplumun üretim ve dağıtımına ilişkin maddi ilişkilerinden köken almıştır". Sınıfın yanı sıra, ırk, cinsiyet ve etnisiteyi de değerlendirdiklerini, kendilerinin "sınıf indirgemeci" olmadıklarını, sınıfın sağlık düzeyi ve tıbbın doğası üzerinde büyük önemi olduğunu söyleyen Navarro, sağlık ile söz konusu değişkenlerin arasındaki ilişkilerde "doğrusal-pozitivist" yaklaşımın yetersiz ve yanlış sevk edici olduğunu ifade ediyor: "Gerçek, doğrusal değildir: diyalektiktir". Bu bağlamda özetle şöyle bir örnek veriyor: Güneyli, 35 yaşında, bir zenci, kadın, mavi yakalı işçi; aynı zamanda zencidir, kadındır, kol işçisidir, bir güneylidir. Bu özellikler, ayrı ayrı değildir, birbirlerinin içine gömülmüştür. Kadın, % 30 zenci, % 30 kadın, % 30 işçi, % 10 güneyli olarak değerlendirilemez; bu değişkenler arasında doğrusal değil, diyalektik bir ilişki vardır. Kapitalizm altında, sınıf ilişkileri, diğer ilişkilerin ilişkili olduğu matrisi yapısal olarak tanımlayan ilişkilerdir. Belirli bağlamlarda, ırk ve cinsiyet daha önemli olabilir, ama sınıf her zaman orada ve diğer değişkenlerin ilişkili olduğu çerçeveyi organize eder.

Özetlenen bu örneği güçlendirmek için, Lancet' te yayınlanan bir makalesini gösteriyor. 1990 yılı, 336. sayısında yayınlanan makalede, "ABD'de kalp-damar hastalığına bağlı mortalite hızının zenci erkeklerde, beyaz erkeklere kıyasla 1,8 kat yüksek olduğu, buna karşın mavi-yakalı işçilerde şirket avukatlarına kıyasla 2,4 kat fazla olduğu" belirlemesinden yola çıkarak, sınıfın ırktan daha belirleyici bir değişken olduğunu ileri süren Navarro, odak noktalarının bireyden ziyade, toplum olduğunu, daha doğrusu toplumda bireylerin nasıl yer aldığını, nasıl birbirleri ile ve kendi aralarında ilişki kurdukları olduğunu belirtiyor. Epidemiyolojik araştırmalara yönelik en önemli eleştirilerinin, bu araştırmaların ölüm ve hastalık nedenleri olarak, "bireysel risk grupları" denilen bireysel özellikler üzerinde odaklanması olduğunu vurgulayan Navarro, sağlık ve hastalığı açıklamak için, sömürü ve/veya egemenlik ilişkilerinin nasıl bağlantılı olduğunu, nasıl ürettiğini, ve günlük yaşamda ve ölümden nasıl somutlaştığını irdelemeyi tercih ettiklerini söylüyor.

Navarro, 1960'lı ve 70'li yıllardaki, son önemli analiz alanını, "emperyalizm ve sağlık" olarak açıklıyor. Bu ilişkiyi açıklamakta kullanılan en önemli kuramsal çerçevenin, "Güney" in "Kuzey" tarafından sömürülmesi ve dünyanın da "kuzey" ve "güney" diye ikiye bölünmesi şeklindeki yaklaşım olduğunu tanımlayan Navarro, Şili' de bizzat Allende'nin danışmanı olduğu dönemdeki deneyimlerinden de yola çıkarak, "Şili' nin karşısında olan sadece ABD değildi. Zamanın ABD hükümetinde oldukça etkili olan, ABD'nin [egemen olan] sınıf çıkarlarının desteği ile, Şili'nin kapitalist ve tarım kökenli oligarşileri darbeyi

gerçekleştiren üst-orta sınıflardı". tespiti ile, hem "güney" in, hem de "kuzey" in sınıfları arasındaki ilişkiyi açıklıyor. Dünya ölçeğinde sınıf-sağlık ilişkilerini araştırmak ve tartışmak amacı ile, Navarro ve arkadaşları, diğer ülkelerdeki banzer yaklaşım taşıyan insanlarla birlikte, Uluslararası Sağlık Politikaları Birliği' ni kuruyorlar. Dünyadaki eşitsizliklerin sağlık üzerine etkilerini araştıran ve belgeleyen bu birliğin yöneticilerinden biri Giovanni Berlinguer, 1998 yılı Nisan ayında Ankara' da yapılan TTB İşçi Sağlığı Kongresi' ne gelmişti. Navarro, bu örgütün, Dünya Bankası ve IMF gibi örgütlerin politikalarını eleştiren, DSÖ ve benzeri örgütler gibi, eşitsizliklere sessiz kalan yapıları eleştiren ender uluslararası yapılardan biri olduğunu belirterek, Dünya Bankası ve IMF' nin savunduğu, DSÖ'nün de sessiz kaldığı programların dünyadaki sağlık da dahil eşitsizliklerin kaynağı olduğunu söylüyor.

Gelelim, 1980' li yılların ortaları ve 1990'lardaki sınıf-sağlık tartışmalarına. Burada temel olarak, birkaç alanın öne çıktığını ifade eden Navarro, öncelikle, 1960-70' lerde kendilerinin öngördüğü bir olgu olan, tıbbın şirketleşmesinin sonuçlarına odaklandıklarını belirtiyor. Kâr yapma güdüsünün tıp ortamını istila etmesi ve tıbbi kurumlardaki yol gösterici gücün iş adamı girişimciliği olmasının, halkların sağlık ve mutluluğuna karşı yöneltilmiş en büyük tehdit olduğu saptamasını yapan Navarro, bu durumun ABD' de burjuvazinin çok güçlü, işçi sınıfının ise çok güçsüz olmasından kaynaklandığını, başka hiçbir kapitalist ülkede de benzeri olmadığını söylüyor.

1990' lardaki bir diğer önemli tartışma alanı, Sovyetler Birliği'nin çöküşüydü diyen Navarro, bu ülkedeki sınıf ilişkilerinin, sosyal ilişkilerin değişeceğini kendilerine önceden gösterdiğini, tıptaki hiyerarşik ilişkilerin bu ülkede değişmediğini söylüyor. Ama, ekliyor da; "Sovyetler Birliği' nin çöküşü, kasten ve kötü niyetli olarak,... sosyalizmin çöküşü olarak yorumlandı." Tüm eleştirel yaklaşımına karşın Navarro, mevcut ampirik bilgilerin, eşitsizlikleri azaltarak, sınıfsız bir toplum elde etmeyi amaçlayan politik projelerin, 20.yüzyılda, halkların mutluluk ve sağlık düzeylerini yükseltmede, diğerlerine kıyasla daha başarılı olduklarını kanıtlandığını söylüyor (ve çeşitli yayınlarında bunları gösteriyor). Daha önce, Toplum ve Hekim' de de yayınladığımız bu kıyaslamalar şöyle özetlenebilir. Gelişmiş kapitalist ülkelerde, örneğin İskandinavya ve Batı Avrupa' da 1950' lerden beri yönetimde olan sosyal demokrasinin sağlık ve yaşam kalitesini geliştirmede, ABD' den daha iyi olması; 1950 öncesi hemen hemen sağlık düzeyi Hindistan ile aynı olan Çin'in devrim sonrası, çok önemli gelişme kaydederek, Hindistan'ı geride bırakması; Hindistan'ın sosyalistlerce yönetilen bir eyaleti olan Kerela' nın sağlık düzeyinin, Hindistan'dan çok iyi olması; Küba'nın diğer Latin Amerika ülkelerinden daha iyi olması, vb. Sosyalist projenin, en başarısız olduğu Doğu Avrupa' da bile, Sovyetler Birliği' nin 1940'lı 60'lı yıllardaki başarılarının kayda değer olduğu vurgusunu yapan Navarro, Sovyetler Birliği'nin çöküşünü kapitalizmin üstünlüğü olarak niteleyen güçlerin, Sovyetlerin yıkılmasından sonraki sağlık durumundaki kötüleşme karşısındaki sessizliğini "paradoks" olarak ifade ediyor. "Sovyet sisteminin çökü-

şünün, kapitalist seçenekleri eski Sovyetler Birliği'ndeki insanların yaşamlarını daha da zorlaştıranlar tarafından, nasıl büyük bir coşkuyla kutlandığını görmek, tiksinti veriyor”.

Günümüz dünyasında ise sağlık ve sınıf arasındaki tartışmaların odak noktasının, dünya çapındaki eşitsizliklerin ve sağlık koşullarının kötülüğünün ana nedeni olan neoliberalizm olduğunu ileri süren Navarro, neoliberalizmin de tıpkı öncülleri gibi, sınıfları reddettiğini, sınıfların yerine bireyin değişimlerin motoru olduğunu gördüğünü söylüyor. Bu bağlamda, post-modernizmin de kapitalizm altında sınıfın önemini giderek yitireceğini ve yok olacağını savunması ile, sınıf ilişkilerini reddeden bir başka görüş olduğunu belirten Navarro, bu görüşün resmi söylemle paralelliğine dikkat çekiyor. Oysa, Navarro, yukarıda örnek verilen makalede ifade ettiği gibi, kendisinin, sınıf ölüm diferansiyellerinin, ırksal ölüm diferansiyellerinden yüksek olduğunu; ırkın değil, ırkçılığın ABD' deki ölüm diferansiyellerini açıklayabildiğini; ırkçılığın, zencilerin çoğunluğunu sınıf yapısının daha alt kademelerine koyduğunu, bu nedenle ırksal ölüm diferansiyellerinin genetik değil, sosyal nedenli olduğunu gösterdiğinin altını çiziyor.

Bu noktada, Navarro'nun aktardığı ilginç bir anekdot var. Yukarıda özeti aktarılan makalesini Lancet'ten önce JAMA ve New England Medical Journal' a gönderdiğini, ama dergilerin, “insanların çalışan sınıfta olmalarının nedeninin, daha yüksek hastalık oranına sahip olmalarından kaynaklanabileceği” olasılığını çürütemediği gerekçesi ile makalesini reddettiklerini, “sosyal olanın, biyolojik olanı belirlediğini değil, biyolojik olanın sosyal olanı belirlediğini” ileri sürdüklerini, buna karşın Lancet' in makaleyi hemen kabul ettiğini ve ve “ABD sınıfsız bir toplum değildir” başlıklı bir başmakale ile birlikte yayınladıklarını aktarıyor. Bu arada, ABD'nin sınıfa göre ölüm istatistiklerini yayınlamayan ender ülkelerden biri olduğunu ifade eden Navarro, Bush'un kabinesindeki tek zenci olan Sağlık Bakanı Dr. Sullivan'ın, makalesini beğenerek, ırka ve sınıfa ilişkin ölüm istatistiklerini yayınlama talimatı verdiğini, ancak, Beyaz Saray'dan gelen emirle bu işlemin durdurulduğunu anlatıyor. Benzer bir örneği de, Jesse Jackson ile ilgili olarak veriyor. Demokrat Parti Başkan adayı olan Jackson 1984 seçim kampanyasını yürütürken, onun sağlık danışmanı olan Navarro, bu süreçte Jackson' un ABD medyasından önemli bir destek gördüğünü gözliyor. 1998'de de aday olduğunda, bu kez sınıf çıkarlarını savunan, işçi olmanın, ırksal ayrımlardan daha önemli olduğunu vurgulayan biri olunca, geçmişte onu destekleyenlerin tümüyle ona tavır aldığını aktaran Navarro, kendisinin de ABD'deki tüm yaşamı boyunca kendi ırksal farklılıklarını değil, sınıfı öne çıkardığı için düşmanlık gördüğünü ifade ediyor.

Amerikan toplumunun, şu anda, II. Dünya Savaşı'ndan sonraki en kötü günlerini yaşadığını söyleyen Navarro, buna kanıt olarak da, 1974'de en yüksek kademedeki yönetici maaşının, bir işçinin 34 katı olan maaşının, 1994'de 179 kata ulaşmasını, sağlık sigortası kapsamında yer alan insan sayısının giderek azalmasını, 52 milyon insanın

yılın bir döneminde sağlık sigortası kapsamında olmasını gösteriyor. Irk ayrımcılığına yönelik olarak, ABD'de uygulanan programların, sınıflar arası eşitsizliği azaltmadığına dikkat çeken Navarro, zenci orta sınıfların büyüklüğü arttıkça, zenci işçi sınıfının kullanabilir gelirin azaldığı örneği ile, giderek zenciler arası sosyal kutuplaşmanın, beyazlar arasında olandan daha büyük olduğunu söylüyor. Bu bağlamda, ABD için sağlık sektöründe uygulanması gereken sınıf politikalarını şu şekilde öneriyor, Navarro;

1. ABD hükümetinin, sınıf hakkında da sağlık dahil olmak üzere istatistikleri yayınlaması;
2. Sınıf eşitsizliklerinin durumunu belgelemek amacıyla bir başkanlık komisyonu kurulması;
3. Ulusal hükümet sağlık politikasının ırk, cinsiyet ve sınıf eşitsizliklerini azaltıcı olması;
4. İşçi sınıfı ve orta sınıfların yararlanabileceği evrensel sosyal haklara ilişkin en öncelikli önerilerin “tam istihdam” politikası ile “ulusal bir sağlık programı” olması;
5. ABD' de ve dış ülkelerde, eşitsizliklerin temel nedeni olan neo-liberal politikaların sürdürülmesine son verilmesi;
6. Dünya halklarının sosyal ve bireysel haklarına ilişkin dış politikanın etkisinin değerlendirilmesi.

Bu önerilerin, ABD halkının sağlığı ve mutluluğunu iyileştirecek pratik ve gerçekçi bir öneri seti olduğunu söyleyen Navarro, bunların mümkün olduğunu, ABD hükümetinin, bu taleplere yanıt vermesi gerektiğini, işçi sınıfının bu talepleri gerçekleştirmede daha fazla istekli olduğunu, bilgi üretimindeki işçilerin de bu sürece katkı yapması gerektiğini vurguluyor.

Yukarıda özetlediğimiz süreç, Navarro'nun 1997 yılı sonunda Amerikan Halk Sağlığı Birliği toplantısındaki konuşmadan alınmıştır. Ve bir anlamda otobiyografisi demek olan bu konuşmasını, şöyle tamamlıyor: “Son olarak, genç kuşak için bazı belirlemelerle bitirmeme izin verin. Politik ve akademik kurumların sınıf sorunlarına karşı bir şekilde duyarlı hale gelmiş olduğu bir zamanda çalışıyor olduğunuz için şanslısınız. Bizim ülkemiz gibi, tarih anlaşıyından yoksun bir ülkede, bizim bu noktaya ulaşmamızın nedeninin sadece diğerlerinin sizin şu anda hasat yaptığınız alanlarda çalışmış olmaları olduğunu hatırlamalısınız. Benim kuşağım da dahil olmak üzere, birçok diğer insan, yasak soruları sormalarından ötürü, çok büyük kişisel bedeller ödemişler...Yeni kuşak olarak, çok uzun bir süredir sessiz kalan, bu gerçeğin farkında olmalısınız ve bunun unutulmasına asla izin vermemelisiniz. Geçmiş, bugün ve gelecek arasında devamlılık kurmak için, bu tarihi bilmelisiniz. Umarım, ben de o tarihe katkıda bulunmuşumdur.”

Gerçekten, sağlık alanına “farklı” bakmak isteyenler için, iyi bir pusula, Navarro. Daha da çok yol göstereceği benziyor...

KAYNAK

Navarro V., (1998), “A Historical Review (1965 - 1997) of Studies on Class, Health, and Quality of Life: A Personal Account”, International Journal of Health Services, Vol. 28, Number 3, 389-406.